

پرهیز از اسلام‌سرایي و توجه به اسلام‌شناسي

حجت الاسلام والمسلمین میر هاشم حسینی

لطفاً پژوهش را تعریف کنید

پژوهش در لغت به معنای جستجو و تفحص، اسم مصدر پژوهیدن است و معادل عربی آن، کلمه تحقیق است. در اصطلاح نیز تعاریف متعددی برای پژوهش ارائه شده است که در هر یک، رویکردهای متفاوتی وجود دارد. اما در همه تعاریف، چند عنصر مشترک و اساسی به چشم می‌خورد:

الف) فرآیندی است که متشکل از یک مجموعه اعمال منظم، روشمند و هدفمند است؛

ب) در آن، پردازش اطلاعات صورت می‌گیرد؛

ج) در مسیر حقیقت‌یابی است؛

د) همراه با نوآوری است؛

ه) متعلق به قسمت خاصی از یک علم است.

پژوهش چه جایگاهی در علوم اسلامی و حوزوی دارد؟

علوم اسلامی، علوم برخاسته از اسلام و منابع اسلامی است. بنابراین برای شناخت و استنباط این علوم باید با ابزار استنباطی و رویکرد استنباطی در منابع، غور نموده و به پژوهش پرداخت. البته پژوهشگر باید نکات مهمی را مد نظر داشته باشد که از جمله آن‌ها می‌توان به صدور، کیفیت تدوین، جهت صدور، خصوصیات سند، خصوصیات اعتبار سند، دلالت، تعارض و حتی متد و روش‌های استنباطی و اعتبار آن‌ها اشاره کرد. بنابراین، فهم مستقیم یا غیرمستقیم علوم اسلامی، عجین با پژوهش است.

حضرت عالی تا چه حد، پژوهش را برای اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه ضروری می‌دانید؟

از دو منظر می‌توان به این سؤال جواب داد:

الف) با توجه به پیشرفت‌های مهم بعد از انقلاب در دانشگاه‌ها و مجامع علمی مختلف جهان و نیاز به پاسخ گفتن به مسائل گوناگون در حیطه‌های مختلف از نگاه اسلام، متأثر شدن علوم انسانی از تفکر اسلامی، رسالت بزرگ حوزه برای تمدن اسلامی و پاسخ‌گویی به نیازهای فکری حکومت اسلامی و اثربخش نبودن شیوه‌های آموزش موجود، ضرورت پژوهش، بیش از پیش مشخص می‌شود.

ب) جایگاه تحقیق در طلبه مبتدی و عالم محقق و استاد محقق متفاوت است: در طلبه محقق که قرار است به جایگاه عالم محقق و مجتهد محقق برسد، آسیب‌ها باید دقت شود؛ به عنوان مثال در تفاوت اسلام‌شناسی با اسلام‌سرایي باید دقت شود و باید بین تمحّص و تخصص با رشد فکر در علوم فرق گذاشت و جایگاه هر کدام را مشخص نمود. نکته حائز اهمیت این است که تولید علم برای طلاب مبتدی نباید به عنوان نظریه پردازی در اسلام تلقی شود؛ زیرا استنباط مسائل دین، همان‌طور که بیان شد، نیازمند مقدماتی است.

در حال حاضر، پژوهش در چه موضوعاتی برای فضلا و طلاب حوزه علمیه از اولویت برخوردار است؟

یکی از آسیب‌های پژوهش، وجود آثار فراوان و بدون کاربرد و بی‌جهت است، که نباید حوزه دچار چنین آسیبی شود. ابتدا باید نقشه کلی تمدن اسلامی ترسیم شود و پژوهش‌های حوزوی، هدفمند و با نگاه رفع نیاز تمدن اسلامی و فقه حکومتی، تبیین گردد.

چگونه می‌توان قدرت تحلیل را در مقالات پژوهشی ارتقاء داد؟

برای پژوهش، حدود بیست اصل را به عنوان اصول پژوهش یاد می‌کنند، که هر کدام از آن‌ها دارای اهمیت خاصی است؛ مثل مسئله‌محوری، کارآیی و اثربخشی، تمایز مشکل و مسئله و... مراعات کردن مجموعه این اصول، هم در محتوا و هم در صورت پژوهش، اثرگذار خواهد بود. البته برای ارتقای محتوای بالا بردن تحلیل‌ها، توجه به منابع، مبانی، میراث و تاریخچه علم و علاوه بر این‌ها، اندیشیدن در کنار نگاه به اندیشه دیگران، بسیار حائز اهمیت است.

شما رابطه پژوهش را با تحلیل چگونه ارزیابی می‌فرمایید؟

اگر حوزه به جای مدرک‌گرایی به تعمق‌گرایی، و به جای تبدل‌گرایی و تبدیل‌گرایی به تحول‌گرایی، و به جای آموزش‌گرایی به پژوهش‌محوری بلکه پژوهش‌گرایی (بلکه این هم ناقص است و دقیق آن پرورش‌گرایی است که شیوه علمای سلف بوده است) روی بیاورد، بسیاری از معضلات کنونی حل می‌شود.

چگونه می‌توان تدریس و تحصیل پژوهش‌محور را در حوزه علمیه نهادینه کرد؟

در این زمینه باید آسیب‌ها و موانع و همین‌طور نحوه رفع آن‌ها را شناسایی نمود و در میان اساتید و طلاب، ایجاد علاقه، انگیزه و جذابیت کرد.

موانع: الف) اختلافات بین حیطه‌های آموزش و پژوهش در حوزه و خلط برنامه‌های آموزش و پژوهش؛ ب) عدم تعریف دقیق از تدریس و تحصیل پژوهش‌محور.

راه‌کارها: الف) جذب و تشویق اساتید پژوهش‌محور؛ ب) راه‌اندازی مجلات علمی؛ ج) هم‌اندیشی و گردهمایی اساتید محقق و پژوهش‌محور؛ د) برگزاری جشنواره‌هایی با رویکرد پژوهشی.

برگزاری جشنواره‌های علمی در سطح حوزه علمیه تا چه میزان می‌تواند به رشد پژوهش در میان حوزویان یاری رساند؟

نکته مهم در این مسیر، رفع موانع و ایجاد جذابیت در همه سطوح حوزه برای امر پژوهش در جشنواره‌ها می‌باشد. البته از آسیب‌های آن هم نباید غفلت کرد؛ مثل توهم نخبگی و...

همان‌طور که استحضار دارید جشنواره علامه شعرانی(ره) (اختصاص به مقالات پژوهشی اساتید و فضلا دارد. پیش از این، جای چنین جشنواره‌ای در حوزه علمیه خالی بود. حال با توجه به این‌که اکنون نخستین دوره جشنواره علامه شعرانی(ره) (را پشت سر می‌گذاریم، حضرت‌عالی چه توصیه‌هایی جهت رشد کمی و کیفی آن در دوره‌های بعد دارید؟

ضمن تشکر از زحمات عزیزان بابت برگزاری چنین برنامه‌های اثربخش و مفیدی، لازم است به چند نکته توجه شود؛ مانند ارتباط با بسترهای مقاله‌ساز مثل اساتید مدارس علمیه کشور، بالا بردن جذابیت جشنواره برای حضور بیشتر اساتید و همچنین جذب بیشتر اساتید و بسترسازی جهت ارتقاء و رشد قابلیت‌های پژوهش از طریق تشکیل کارگاه‌های مهارت‌افزایی، راه‌اندازی سایت، انتقال تجربه‌های پژوهشی اساتید به دیگران، راه‌اندازی کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزشی اساتید، برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی و شناسایی اساتید و جذب پیشنهاد تحقیق و ارتقای کیفیت و کمیت.

در پایان اگر توصیه‌ای به اساتید و طلاب اهل قلم دارید، بفرماید.

توجه به اصول پژوهش از حیث مهارت‌ها و... و توجه به آسیب‌ها و رفع آن مشکلات، از نکات بسیار ضروری است. نکته مهم تر، تقویت مبانی پژوهشگر با توجه به خطر استفاده ناصحیح از منابع و تولید بدون تخصص و اسلام‌سرایي در مقابل اسلام‌شناسي است.